

nézeti pártszempontból sorakozik az ellenzők táborába. — Míg ezek a nyilatkozatok a világháború kellő közepére nyúlnak, az amerikai Egyesült Államokban ez idő szerint viaskodik a két tábor. Ott ugyanis a főiskolák és egyetemek túlnyomó többsége a hadügyminiszterium befolyása alapján a hallgatókat arra kötelezi, hogy tanulmányaik keretében az európai fasiszta államok mértékét messze túlhaladó katonai előkészítő kiképzésnek vessék alá magukat. Ez ellen évek óta erős áramlat küzd, amely külön bizottságban tömörül: *Committee on Militarism in Education* és számos röpiratban igyekszik a közvéleményt megnyerni. (Bővebbet l. *Internationale Zeitschrift für Erziehung* 1938. 478. l.) Az Amerikából érkező legújabb fejlemények erre a törekvésre erősen rációfolnak.

Összefoglalás. Az előzők alapján a következő tetteket állítjuk fel. 1. Az ifjúság katonai előkészítésének lehetőségét és szükségességét illetőleg a vélemények nagyjában megegyeznek; az erre vezető utak és módok dolgában azonban még nem alakult ki egységes felfogás. 2. A honvédelem érdekében a polgári és a katonai tényezők közreműködése egyaránt nélkülözhetetlen: a polgár és katona, a pedagógus és a tiszt ugyanazon magasztos célra törekszik. 3. A katonai és polgári nevelésnek ez a közeledése, összetartása mind a két fél javára immár megtörtént. Ennek az együttműködésnek közös alapja egyrészt a lelki tényezők azonosossága, másrészt az egész (totális) ember kiképzése. 4. A katonai nevelés (előkészítés és kiképzés) is lépést tart napjainknak mindent átható lelkiségével, azaz pszichológizálódik. Ez a részben tudatos, részben ösztönös térhódítás, túlzásoktól tartózkodva, az ügynek javára van. 5. A hivatott testi, szellemi és lelki tényezők mindegyikének megvan a maga sajátos jogosultsága, ezért minden egyoldalúságnak és szélsőségnak összhangzó együttműködéssel kell elejét venni. 6. A tanulóifjúságot okkal-móddal a céllövésben is ki kell képezni.

Kemény Ferenc.

A MŰVELŐDÉS ÉS AZ ANYAGI JÓLÉT SZEREPE A GYERMEK FEJLŐDÉSÉBEN.

A kultúrának és a szociális jólétnek a gyermek fejlődésében és a nevelésben való jelentőségét elismerik általában. Ez a felismerés azonban — legalább is nálunk — nem gyökerezik annyira a tényekben, hogy a lényeges vonatkozásokat mind tartalmazná s olyan meggyőződéssé erősödhetne, amelynek közvéleményformáló és nemzetnevelő politikát irányító ereje lehetne. Ennek tudható be egyfelől, hogy az egész magyar életet átfogó szociális és kulturális intézkedések egyre késnek, másfelől pedig, hogy a legüdvösebb intézkedések egy része eltorzul vagy a semmibe foszlik a végrehajtók kezén. Azt is mondhatnám, hogy nem vagyunk eléggé pedagógus-

nemzet, amely teljes határozottsággal kiformalta önálló nemzeti eszményeit, és amely messzemenően és gyökeresen gondoskodik a nemzetnevelés feltételeiről és eszközeiről. Mindennek okát abban látom, hogy nem szoktunk hozzá rendszeresen a tényeken alapuló nemzeti önismeréshez, hogy célkitűzéseinket általános, igen sokszor mások által megállapított nemzeti eszményekhez szabjuk, egyszóval nem a realitások útján járunk. A realitásoknak ez a hiánya magyarázza meg azt is, hogy az önálló magyar nevelés rendszere oly nehezen születik meg, pedig mennél tovább késik, annál tovább fogunk ingadozni és jobbra-balra hajladozni életformánk alakításában. Nemzetnevelésünk határozott irányának megszabása és nevelő intézményeink kereteinek megszilárdítása végezt sürgösen szükség volna a magyar nevelés tényeinek, a magyar gyermeknek és a magyar életnek illúzióktól mentes feltárására és ebből a megismerésből származó tanulságoknak az egész magyar életben való érvényrejuttatására.

Ezektől a gondolatoktól áthatva, azt a kérdést, hogy a művelődésnek és az anyagi jólétnek milyen szerepe van a gyermek fejlődésében; konkrét vizsgálatok eredményeként törekszem megállapítani. Megállapításaimban a saját adataimra támaszkodom és a teljes megoldás igénye nélkül inkább adatokat kívánok szolgáltatni a későbbi összefoglalás számára.

A kérdés megoldását úgy kíséreltem meg, hogy a 31.000 lakost számláló Eger gyermekeit több olyan szempontból tanulmányoztam, amelyek lehetővé teszik azoknak az összefüggéseknek meglátását, amelyek egyfelől a szociális és kulturális körülmények, másfelől a gyermek fejlődése között fennállanak. 6—10. évig az összes egri gyermekek testsúlyát megmértem. Egy negyedszázadra visszamenően feldolgoztam a 18 éven alul elhaltak halálozási adatait. Összehasonlítottam a népiskolai tanulók félévi, tehát tárgyilagosságnak inkább tartható tanulmányi eredményeit; megállapítottam, hogy a város kiségitő iskolájának növendékei milyen családokból származnak, végül a 7—8—9—10 éves gyermekek vágyainak és konkrét kívánságainak kutatásával értékvilágukba, erkölcsi fejlődésük irányába igyekeztem bepillantani. Az így nyert adatokat alkalmi megfigyelésekkel és tapasztalatokkal egészítettem ki.

A módszer szempontjából szükségesnek tartom még megemlíteni, hogy az adatok csoportosításának alapjául a szülők foglalkozási körét vettem, mert így a társadalmi, szociális és kulturális hatások tömegjelenségként vizsgálhatók. Az anyag csoportosítására nézve pedig a következő elrendezés látszott célravezetőnek: 1. a testi, 2. a szellemi és erkölcsi fejlődés eredményeinek vizsgálata.

Hogy a gyermek *testi fejlődésére* a szociális és kulturális viszonyok milyen hatással vannak, azt úgy igyekeztem megállapítani, hogy részleteiben tanulmányoztam a halálozási adatokat s hogy a

különböző társadalmi osztályokból származó gyermekek testi fejlettségét összehasonlítottam.

A gyermekhalálozások közül különösen a *csecsemőhalálozások* adatai tanulságosak. Az orvosi statisztika szerint az egy éven aluli gyermekeknek egyharmadrésze a gyomor és a belek hurutos megbetegedésében pusztul el. Ha figyelembe vesszük, hogy ez a betegség főként táplálkozási zavarokból származik, már ez magában is súlyos következtetéseket enged szociális és kulturális tényezők szerepére. A gyermek egészséges fejlődését előmozdító tápláláshoz ugyanis egyfelől a gyermek természetének megfelelő táplálékokra, másfelől az adagolás megfelelő mértékére és módjára van szükség. Mind a táplálékok kiválasztása, mind az adagolás mértékének és módjának megállapítása bizonyos fokú szociális jólétet és gyermekgondozói szakismeretet, e mellett pedig általános intelligenciát tételez fel. Akár a kellő hozzáértés, akár az anyagi eszközök hiányzanak, a gyermek fejlődése veszélyeknek van kitéve. Egri csecsemők halálozási adataiból megdöbbentő összefüggések állapíthatók meg a szülők műveltsége, gyermekgondozói szakismerete, anyagi jóléte és a gyermek sorsa között. 1910-től 1935-ig, tehát egy negyedszázadot kitevő időre, melyben vannak békebeli, világháborús, inflációs és gazdaságilag konjunktúrás szakaszok, összeállítottam a város csecsemőhalálozási statisztikáját. E statisztika szerint az általános alkati gyengeségben elpusztult csecsemők százalékaránya az egyes időszakok gazdasági állapotával szabályosan emelkedő vagy súlyyodó irányt mutat. A békebeli szakaszban, amelyet gazdaságilag egészen 1916-ig számíthatunk, az általános alkati gyengeségben meghalt csecsemők százalékaránya 24,3%, a háborús és a háború utáni inséges esztendőkből (1916—1926) 36%, a következő, gazdaságilag kedvezőbb esztendőkből 21%-ra esik, majd 1931-től a gazdaságilag ismét nehezebbé vált években 32%-ra emelkedik. A számoknak ez a szabályszerű alakulása, emelkedése és süllyedése kétségtelenül megmutatja, hogy van összefüggés az általános gazdasági jólét, a szociális viszonyok és a gyermek fejlődése között. De orvosi vélemény szerint nemcsak arról van itt szó, hogy a táplálék hiányossága egymagában végzi a súlyos esztendőkből gyermekpusztító munkáját, hanem arról is, hogy a súlyos és rendkívüli idők nyugtalanító, lélek- és idegörlő hatással vannak különösen az anyákra s ez az idegesen feszült állapot károsan befolyásolja a gyermek fejlődését már a születés előtt.

A szociális körülményeknek a gyermek testi fejlődésével való szoros kapcsolatát erősítik azok az adataim is, amelyek szerint a világháború utolsó évében, amikor tetőfokra hágott a gazdasági nyomorúság, 16 és 18 év között háromszor annyi gyermek halt meg, mint a megelőző és az azt követő esztendőkből. Ezek a megállapítások egyébként összhangban vannak azokkal az *A. Hußh* által közölt német adatokkal, melyek szerint a szegényebb néprétegekben

korábban lépnek fel a gyermekbetegségek és lefolyásuk is súlyosabb, mint a szerencsésebb szociális körülmények közt élő gyermekeknél.* Ez utóbbi rétegben a nemi érés is korábban áll be valamivel.

A kulturális viszonyok szerepének egészen különös és hatásában szinte megdöbbenő mértékére következtethetünk az egri csecsemők halálozási adatainak további elemzése közben. Az anyakönyvi bejegyzések szerint 1910-től 1935-ig az egy éven aluli gyermekek — átlagos számot véve — 35%-ban bélhurut következtében haltak meg. Ez a magas átlagos százalékarány magában is élénk bizonyítéka annak a sok műveltségbeli és anyagi természetű hiánynak, amely a fejlődésben levő gyermekekre végzetes következménnyel jár. Még inkább gondolkodásra készítet azonban e bélhurutos halálozásoknak fejlődési vonala, amely különös összefüggéseket mutat a mindenkori gazdasági étellel és csecsemővédő intézményeink fejlődésével. 1910-től 1916-ig, tehát a gazdaságilag erős években a bélhurutból származó halálesetek számaránya 44,3%. A háborús és az azt követő súlyos esztendőekben ez az arányszám leszáll 31%-ra, majd 1926—1930-ig, a gazdaságilag ismét jobb szakaszban 44%-ra emelkedik, de a következő nehezebb szakaszban, 1931-től 1935-ig 21%-ra esik. A tuberkulotikus és általános alkati gyengeségből eredő halálesetek fejlődési vonalával éppen ellenkező irányú ez az alakulás, hiszen a gazdaságilag jobb esztendőben kedvezőtlenebb eredményeket mutat, mint a súlyosabbakban. Ennek a feltűnő jelenségnek az okát főként művelődési viszonyokra, elsősorban az anyák csecsemőgondozói szakismereteinek fogyatékoságára lehet visszavezetni. Ennek a feltevésnek a helyességét két egymást kiegészítő tényvel igazolhatjuk.

Megállapítottam, hogy a gazdaságilag jobb években, amikor a mindennapi kenyér előteremtése nem okoz nagyobb nehézséget a szegény embernek sem, nagyon korán, néhány hónap mulva elváltasztják a csecsemőket, s igyekeznek mennél hamarabb új. n. »felnőtt kosztra« fogni. A szűkös esztendőben viszont, hogy egyszerűsítsék az ételmezési szükségletet, annyira kitolják a szoptatás idejét, amennyire csak lehet, sokszor a csecsemőnek egyéves korán túl is. Ez a tény vonatkozásba hozva az előbb ismertetett statisztika tanulságaival, kétségtelenné teszi, hogy a csecsemőápolás természetes vagy természetellenes volta játszik itt közre, ez viszont a szociális helyzet mellett a tudatlanság következtében válik végzetessé. Ebben az esetben az anyagi szükség az, ami anyáinkat a természetes táplálás módjára kényszeríti, nem a belátás, a tudás. A kellő ismeretek hiányában az anyagi jólét egyenesen veszedelmére van csecsemőinknek: jószándékkal valósággal zsírba fullasztják őket. Van ebben valami mélyen lehangoló és népművelésünkre elmarasztaló. Az egészben csak az a vigasztaló, hogy a gondozónői

* Pädagogische Anthropologie.

intézmény szervezesebb kifejlesztése óta az utóbbi években határozott javulás mutatkozik. Ez viszont még inkább jogossá teszi azt a feltevésünket, hogy kulturális és szociális viszonyok rendkívüli mértékben befolyásolják a gyermek fejlődését, s hogy ilyen irányú beavatkozással sok ezer magyar gyermeket menthetünk meg az életnek.

Ezzel kapcsolatban önként felvetődik az a kérdés, hogy a táplálkozás, csecsemőápolás és -gondozás miért nem kap fontosabb helyet népoktatásunkban és népművelésünkben. Népélelmezési kultúránk elhanyagoltsága miatt nemcsak a gyermekek fejlődése van veszélyeknek kitéve, hanem egész vidékek lakossága szenved miatta. Egyes vidékeken — nem kivétel ez alól Eger sem — száználmas a nép általános testi fejlettsége, s ez nem utolsó sorban tudható be népélelmezési kultúránk alacsony színvonalának. Még ha megvan is a szükséges élelmezési anyag, nem tud vele észszerűen bánni, mert nem tanították meg rá. Ennek a megállapításnak igazságára jellemzően mutat rá egy mezőkövesdi gazdaember vallomása, melyet egy ottani főzőtanfolyam befejezésekor könnyes szemekkel tett: »Az Isten áldja meg a kedves nővéreket! Azóta ettem tisztességes ételt, mióta a lányomat megtanították főzni.«

Népoktatásunk és népművelésünk semmit sem veszítene színvonalából, ha a gyakorlati élet követelményeihez jobban simulva elhagyna sok mindent a földrajzi, csillagászati, világtörténelmi és más érdekességekből, és helyükben gyakorlati konyhakémiát, gyermekápolást és -gondozást iktatna nagyobb mértékben tantervébe. Nem volna szabad felnőnie egyetlen magyar leánynak sem, aki már az iskolában rá nem eszmélt a konyhakémia fontosságára, a csecsemőápolás és -gondozás szakszerű követelményeire. Ennek a feladatnak a megoldására továbbképző és mezőgazdasági népiskoláink egyenesen hivatva volnának. Sajnos, az illetékes szervek érzéketlensége miatt csak kevés olyan továbbképző iskolánk van, ahol átérzik ennek a fontosságát és a kötelező elméleti oktatás mellett gyakorlati tudást is adnak, azaz főzőtanfolyamot rendszeresítenek. Alkalmi és vándortanfolyamokkal lehet valamit elérni, de gyökeres megoldást nem. Rendszeres intézményekre volna szükség.

Az egeri gyermekek *testsúlymérletei* is azt bizonyítják, hogy a szociális és kulturális viszonyok lényegesen befolyásolják a testi fejlődést. 6—10. évig Egerben minden gyermeket, úrit és proletárt egyaránt, számsra mintegy 3000-et megmértem. A mérés körülbelül egy időben, október hónapban, délelőtt 8—12 óra között azonos méretű tornanadrágban történt. Átlageredményei általában megegyeznek a vidéki magyar adatokkal. A szociális és kulturális hatások kikövetkeztetése végett külön dolgoztam fel a közép-osztálybeli, altiszt, önálló kereskedő és iparos, kereskedelmi és ipari segédmunkás, földműves, napszámos és árvaházi gyermekek adatait.

Az egyes társadalmi csoportok gyermekeinek testi fejlettsége nem egyforma. Legsúlyosabbak, tehát legjobban fejlettek a középosztálybeliek, azután következnek az altszti, kereskedői és iparosgyermekek. Legkönnyebbek a földművesnapszámos-gyermekek. Az átlagos testsúlykülönbség tehát legjellemzőbben a középosztálybeli és a földművesnapszámos-gyermekek között mutatkozik.

A 6 éves középosztálybeli gyermek átlagos testsúlya 20,8, az ugyanolyan korú földművesnapszámosé 18,9. A 7 éveseké 22,4, illetőleg 20,2, a 8 éveseké 26,8, illetőleg 22,8, a 9 éveseké 29,3, illetőleg 25,7 kg. Ezek szerint a földművesnapszámos-gyermekek 6 éves korban 1,9, 7 éves korban 2,2, 8 éves korban 4,8, 9 éves korban is majdnem 4 kg-mal voltak könnyebbek átlagban, mint az úri gyermekek.

A leányok testsúlymérletei a fiúkéhoz hasonló különbségeket mutatnak. A 6 éves középosztálybeli leány átlagos testsúlya 20,6 kg, az ugyanolyan korú földművesnapszámosé 18,9. A 7 éveseké 21,5, illetőleg 19,9., a 8 éveseké 23,5, illetőleg 22, a 9 éveseké 27, illetőleg 25.

Kétségtelen tehát, hogy a testi fejlődés mértékében különbség van az úri és a proletárgyermekek között. A fejlődésben mutatkozó ezt a különbséget bizonyos mértékig lehet öröklődő sajátosságokkal is magyarázni, végeredményben azonban mégis szociális és kulturális tényezőkre vezethetjük vissza, hiszen fajilag azonos embercsoportról, azonos éghajlati és földrajzi adottságok közt élő emberek gyermekeiről van szó. Csak az életmódban és a kulturáltságban van különbség. A szerencsésebb réteg gyermekei gondos és állandó felügyelet alatt nőnek, az orvos bármikor rendelkezésükre áll, foglalkoztatásuk és pihenésük arányosan oszlik el, egészséges a lakásuk, táplálkozásuk és ruházódásuk megfelelő. Ezzel szemben a proletársorban élő gyermekek igen sokszor nedves és napfénytelen lakásban, egy szobába zsúfolva élnek szüleikkel és testvéreikkel. Hárman is alusznak egy ágyban vagy ágy híján a földre kerülnek, esetleg a mosóteknőbe. Táplálkozásukban is sok a hiányosság. Reggelire tej, kávé és vajkenyér helyett igen sokszor meg kell elégedniök egy darab száraz kenyérral, amelyhez nálunk ízesítőül sárgarépat szoktak adni. Ha szőlőtermeléssel foglalkozik a család és bora van, amelyet nem tud kellő áron értékesíteni, a bor átveszi a tej szerepét. Sok gyermek reggelizik nálunk forralt bort, mert a tej drága. De ez a szokás nemcsak városunkban van meg, hanem vidéki bortermelő községekben is. Mint humoros, de egyúttal nagyon jellemző esetet mesélt el néhány évvel ezelőtt egyik gyöngyösmelléki faluba került tanítványom, hogy mikor az első fogalmazványt megíratta, meglepő tapasztalatban volt része. A növendékek, legnagyobb megrökönyödésére, megitták a »tintát«. Tintájuk ugyanis othelló-szőlőből készült sötétvörös bor volt, amellyel írni is lehetett. A gyermekek ezt

kapták otthon tinta helyett és tizóráira. Kirívó esetnek látszik ez, pedig eléggé jellemző, és sokat elárul a testi-lelki nyomorúsággal és tudatlansággal küszködő nép igazi sorsából. A többi adatokkal együtt ez is azt bizonyítja, hogy *kultúra- és szociális jólét együttjáró tényezői az egészséges fejlődésnek, s ha azt akarjuk, hogy népünk általános testi fejlettsége kielégítőbb legyen, célszerű és átfogó kulturális és szociális intézkedésekre van szükségünk. Emelni kell mindenekelőtt népünk általános műveltségét, kedvezőbbé kell tenni a szociális élet lehetőségeit, az orvost be kell vinni az iskolába falun is, és mindenhová, ahonnan eddig hiányzott.*

Azok a különbségek, amelyek a testi fejlődés területén mutatkoznak a különböző műveltségű és szociális helyzetű néprétegek gyermekei között, *szellemi és erkölcsi* vonatkozásban is megállapíthatók, bár ezen a téren fölötte nehéz megbízható adatok birtokába jutni. A célnak megfelelően itt is tömegjelenségek megállapítására törekedtem, hogy egyes esetek megtévesztő hatásától mentesüljek. A kérdés megvilágítására alkalmasnak látszott a szellemileg fogyatékos gyermekek származási adatainak tanulmányozása, az iskolai tanulmányi eredmény összehasonlítása és a gyermek-kivánságokan keresztül értékviláguk feltárása.

A szellemileg fogyatékos gyermekekről közvetve az iskola útján igyekeztem adatokat szerezni. 1930 és 1935 között 125 gyermeket írártak be Egerben a kiegészítő iskolába, ami azt jelenti, hogy évente átlag 25 olyan gyermek született városunkban, aki szellemileg fogyatékos vagy gyenge, és aki minden valószínűség szerint inkább terhet jelent majd a társadalomra, mint értéket. A születések számához viszonyítva 3,5%-ot tesz ez ki, azaz minden 100 gyermek közül 3—4 szellemileg fogyatékos vagy gyenge. Ezeknek a gyermekeknek származási adatai további bizonyítékokat szolgáltatnak a fejlődésnek a kulturáltsággal és a szociális helyzettel való összefüggése megvilágítására. Eger szellemileg fogyatékos gyermekei ugyanis 90%-ban a külvárosi negyedekben születnek, ahol a műveltség és anyagi jólét csak a kívánt javak közé tartozik, s ahol nálunk történetesen a borpincék is meghúzódnak. Ez a tény arra mutat, hogy *a szellemileg gyenge és fogyatékos gyermekek nagy része műveletlen és nyomorgó elemektől származik.* Nem tartozik rám annak a megállapítása, hogy közvetlenül és egyénileg mi idézi elő a szellemi fogyatékossgot, mégis megkockáztatom azt a feltevést, hogy örökletes terheltség mellett városunkban a borban való fogamzás játszik ebben nagy szerepet. Az orvosi vélemény is megerősíti ezt a feltevést. Figyelembevéve mármost ennek a megállapításnak összes következményeit, nyilvánvalóvá válik, hogy *kultúrörömtől való megfosztottság, tudatlanság, fékezetlen ösztönök és elfajult indulatok mind részesei abban, hogy sok-sok magyar gyermek szellemi torzónak születik.*

Iskolai tanulmányi eredmények is beszédes bizonyosságai annak, hogy művelt és anyagilag rendezett szülők gyermekei erősebben fejlődnek, mint a műveletlen és szegény embereké. Ez egyébként olyan általánosan ismert tapasztalati igazság, amely nem szorul bizonyításra. Mégis hogy számszerűen is lássuk az egyes társadalmi rétegek gyermekeinek tanulmányi eredményeit s azok különbségeit, a város minden népiskolájának egyik félévi tanulmányi adatait feldolgoztam. Ezekből itt csak a középosztálybeli és földműves-napszamos-gyermekek eredményeit használom fel, hogy megállapításaimat szervésen illeszthessem az eddigi képbe.

Az eredményt osztályok és tantárgyak szerint hasonlítottam össze. A földművesnapszamos-gyermekek átlageredményei 1—2 fokkal gyengébbek voltak, mint a középosztálybelieké, s e mellett azt a figyelemreméltó sajátsgát mutatják, hogy a felsőbb osztályokban a különbség fokozódik. Ennek az illusztrálására elsősorban a hittan jegyeire utalok, mint olyan tantárgyéra, amelynek a tanítása és eredményeinek megállapítása személyi okoknál fogva egysegesebb, mint a többi tárgyaké, amely végigvonul a népiskola minden osztályán és emlékezeti tantárgy lévén, eredményessége nagy mértékben függ a tanulására fordított időtől. Az úri és proletárgyermekek tanulmányi eredményeinek fokozódó különbségeit a következő számok szemléltetik. Az I. osztályban 0.5, a II-ban 0.7, a III-ban 1.4, a IV-ben 1.5 az átlagos különbség a két réteg között.

Hogy az ismeretanyagban való gyarapodásnak ez a különbsége miként áll elő, arra nézve megint lehet hivatkozni az öröklött képességek különbségeire, de e mellett első helyen kell említnünk a kulturális és szociális viszonyok segítő, illetőleg gátló hatását. A szükséges taneszközök, a tanulóalkalom, az otthoni segítség és a tanulási idő nem egyforma mértékben állnak rendelkezésre minden gyermeknek. Egerben nem ritka az az eset, hogy a továbbképző mezőgazdasági népiskolába járó 13—14—15 éves fiúk és leányok úgy mennek az iskolába, hogy hajnali 4 órától a szőlőhegyen vagy piaci árusításban segédkezve kidolgozták magukat: azaz fáradtan és álmosan. Ez rávilágít arra is, miért fokozódik a tanulmányi eredmény különbsége a felsőbb osztályokban. Ahogy erősödnek fizikailag, egyre jobban befogják a szegény gyermekeket otthoni és mezei munkára.

Az *erkölcsi fejlődés* szempontjából nagyon tanulságosak azok az adatok, amelyeket az egri gyermekek kívánságainak és vágyainak kutatása közben értékviláguk síkjáról szereztem. Karácsony előtt az összes egri népiskolákban levelet íratunk Jézuskának, s a levélben meg kellett írni, hogy a szeretet és ajándékozás ünnepén minek örülnének a legjobban, mit szeretnének kapni. A több ezer levélből, melyeket gyermeki őszinteséggel megírt kérvényeknek is tekinthetünk, ilyenféle kívánságokat ismerhetünk meg: I. »Szeret-

ném, ha kapnék karácsonyfát, meséskönyvet, hintalovat, hajasbabát, babakocsit, tankot, várat, ólomkatonákat, mozigépet, repülőgépet, autót, játékkocsit, cukrot, csokoládét.« 2. A másik csoportban másféle kérések szerepelnek: »Édes Jézuskám, hozzál nekem karácsonyfát, mogyorót, diót, csizmát és nadrágot. De azért mégis jobb a mindennapi kenyér; és hozzál még, Jézuskám, egy kis szamarat, de elevent, s talyigát, hogy örüljek neki. Az erdőre avval járok majd fáért, mert hátan nagyon nehéz.« 3. A harmadik csoportba a következő kéréseket érdemes besorolni: »Édes kis Jézuskám, ne haragudj rám, hogy templomba nem járok. Azért nem járok, mert nincs meleg ruhám, venni pedig nem tudunk, mert apukának nincs pénze.« Van olyan gyermek, aki apukát kér a Jézuskától, másik hófehér lelket az anyukájának, a harmadik azt, hogy veszekedés nélkül múljék el a karácsony. Sokan kértek békességet, szerető szívet, meleg otthont, türelmet, tiszta szívet, és jó bizonyítványt, hogy anyukának meg apukának öröme lehessen.

E kívánságok között találunk játékos vágyból és nyalánkságból származókat, vannak közöttük a mindennapi élethez szükséges és hasznos dolgok, de nem hiányoznak belőlük a lélek és szellem töltekezésére szolgáló vagy a lélek fájdalmas sebeit enyhítő kérések sem. Élvezet, hasznosság és a boldog lélek képzeleti irányították a gyermekszívek kívánságait. Nem nevezhetjük még ezeket a gyermekeket hedonistáknak, utilistáknak vagy idealistáknak, hiszen fejlődésben vannak és értékeik az egyes korok életszükségletei szerint változásnak vannak alávetve, mégis az egyes értékcsoportok jelenléte vagy hiánya és a jelenlét esetében uralkodó helyzete jellemző fényt vet a cselekvést motiváló lelkiség irányára. Különösen jellemző ez, ha tömegjelenséggként állapítható meg, márpedig a középosztály és az alsó néposztály gyermekeinek vágyai és a velük kifejezett értékek szociális és társadalmi tömegjelenséggként mutatkoznak.

A 7 éves úri gyermekek kívánságai pl. 96.7%-ban játékvágyból és nyalánkságból származtak. 2.5% hasznossági, 0.8% lelki-szellemi természetű. Ezzel szemben az ugyanolyan korú proletár-fiúk 88%-ban hasznos dolgokat, 12%-ban nyalánkságokat és játékokat kértek. Lelki és szellemi természetű kívánságaik nem voltak. A társadalmi és szociális helyzetnek megfelelően alapvető különbség mutatkozik a kétféle gyermekcsereg szükségleteiben és a neki megfelelő javak természetében. *A kulturált réteg gyermekei a lét-fenntartási szükségleteknek magától értetődő föltételezésével 7 éves korban csaknem abszolút élvezésére töreksznek az élet javainak.* Természetesen gyermeki élvezetekre és örömökre gondolok itt. *A proletárcsoport törekvéseit ezzel szemben túlnyomórészt az önfenntartás mindennapi szükségletei irányítják.* Ebben a rétegben a szellemi és lelki igények nem érik el a másik két motívumcsoport vitalizmusát, azok mellett azért nem is érvényesülhetnek.

A fejlődés későbbi fokán a gyermekkívánságok elemzésével még erősebb eltéréseket állapíthatunk meg. A 8 és 9 éves középosztálybeli fiúknál a játékos és nyalánksági motívumok 97%-ról 65%-ra estek, viszont a hasznossági és szellemi-léleki motívumok lényegesen megerősödtek. A fejlődésnek ez a foka és iránya egészen megfelel a nevelés várakozásának, mert szellemi és erkölcsi igények felkeltése által előbbre jutottak az eszmények útján. A 8—9 éves proletárfiúk továbbra is csak a hasznossági és örömszerző motívumok körében mozogtak, ami azt mutatja, hogy a szellem-erkölcsi ember útján nem jutottak előbbre.

A leányok kívánságainak elemzése a fiúkéhoz itt is hasonló eredményt mutatott, azzal a különbséggel, hogy a proletárleányoknál lelki természetű kívánságok is felmerültek. Ha azonban ezeket a kívánságokat tovább elemezzük, figyelemreméltó különbséget állapíthatunk meg középosztálybeli leányokkal szemben. Amíg pl. ez utóbbiak lelki és szellemi kívánságai közt pozitív és negatív természetűek egyaránt előfordulnak, a proletárleányok hasonló kívánságai inkább negatív természetűek. A legtöbb közöttük békeséget, megértést, szeretetet kér, vagy azt, hogy veszekedés nélkül múltjék el a karácsony. Olyanféle kérés, hogy jobb legyen a bizonyítványuk, alig fordul elő náluk.

Még egy figyelemreméltó megállapítást tehetünk e gyermeki kívánságok elemzésével kapcsolatban. *A szociális gondolat a középosztálybeli leánygyermekek kéréseiben erősebben kifejeződött, mint a másik csoportban.* Igen sokan kértek közülük a szegény gyermekek részére is ajándékot. A proletárcsoportban inkább a szülőkre, tehát a vérszerint legközelebb állókra gondoltak, ha magukon túlra is kiterjesztették kívánságaikat.

A szülők lelki kultúrája és világnézete szintén jelentékeny tényező a gyermek fejlődésében. A szülők áldozatos, finom és szeretettől mélyen áthatott élete még a szociális nyomorúság kedvezőtlen hatásait is semlegesíteni tudja, viszont a nyers, önző és materiális szellem gyakran idéz elő katasztrofális hatásokat a fejlődő lélekben. Egyik átlagos szellemi képességű tanítványom, aki közepes műveltségű szülők gyermeke és akit törekvéseiben és szándékaiban komoly fiúnak minősíthettünk, tanulmányi szempontból örökös érvényesülési zavarokkal küzdött. Siker és sikertelenség úgy váltogatta egymást életében, mint szeszélyes időben napsütés és borulás. Az órákon hol teljes értékű bekapcsolódás jellemezte, hol szétszóródó figyelem. Mivel pedig ez az állapot tartós volt nála, a legnagyobb igyekezettel sem tudott megszilárdulni és kortársaival együtt fejlődni. Ennek a fiúnak fejlődési zavarait kutatva, megállapítottam, hogy az édesapa durva és nyersen anyagi magatartásában volt az ok. Bizalmas vallomásban feltárta a fiú, hogy édesanyja rengeteget szenved a férj kíméletlen magatartása miatt. Amikor kiderült, hogy a felesége után remélt gazdag hozomány és

örökség elmarad, attól kezdve durva jelenetek állandósultak a házbán. A fiúnak nem egyszer kellett a tetteg és bántalmazott édesanya védelmére kelni. A szülők szerencsétlen élete nemcsak a megtörtént jelenetek emlékeivel zavarta a fiú életét, hanem szorongó érzéseket állandósított benne a jövőre vonatkozóan is. Ez az eset egyébként rávilágít arra is, hogy a *kultúráltság csak abban az esetben válik a gyermek javára, ha az lelki kultúrát jelent, azaz ha nemes idealizmussal és mély emberi érzésekkel párosul.*

Összegezve az eddigi megállapításokat, láthatjuk, hogy kedvezőtlen művelődési és anyagi körülmények közt élő gyermekek testi és lelki fejlődése kedvezőtlen eredményeket mutat. Az ilyen gyermekek halálozási arányszáma nagy, a testi fejlődésben elmaradnak, sok közöttük a szellemileg fogyatékos, tanulmányi eredményük gyenge és lelki-szellemi értékek kialakulásában gátolja őket biológiai szükségleteik ki-nēm-elégítettsége. Megmérhetetlen szellemi és erkölcsi értékek vesznek el e miatt a nemzet számára. Ezzel szemben tény az is, hogy lelki kultúrából és szociális jólétből bőven fakadnak általános emberi és nemzeti értékek, aminek pedagógiai következményeként *a legszélesebb körű szociális gondoskodás és a lelki kultúra kiterjesztésének elvét nemzetnevelésünk és egész nemzeti politikánk alapvető tételének kell elismernünk.*

Somos Lajos.

A MENNYISÉGTANÓRAI MAGYARÁZAT PROBLÉMÁI.

Bevezetés. A matematika logikai tantárgy, tanításában tehát a megértetésen van a súly. Ha a tanulók értik, a megtanulás márról jóval kevesebb munkát ad. Ezért a matematikus tanárnak a magyarázatra való készülés igen sokszor nagy munkát és komoly gondot jelent. Ebben a nehéz és felelősséggel járó munkában szeretnék kártársaimnak segítségére lenni azzal, hogy a magyarázat főbb problémáit és a problémák megoldására bevált módszereket logikus rendben összeállítom és pedagógiai szempontból megvilágítom. Elsősorban az általános problémákat tárgyalom, tehát azokat, amelyek egyaránt előfordulnak mindegyik tanalakban. Ilyen általános problémák különösen a magyarázat logikai felépítésével és érthető előadásával kapcsolatban merülnek fel; dolgozatom nagyjából ezekről foglalkozik.

A probléma felvetése, heurisztika. A magyarázat előtt felvetjük a problémát, amellyel foglalkozni fogunk. Lehetőleg úgy, hogy a diák az illető problémára logikai szükségszerűséggel jusson. Például a régebbi anyag átismétlése vagy számonkérése után közvetlenül ehhez kapcsolja a tanár az új problémát, mint a régebbi eredmények kibővítését, illetve továbbfolytatását. Vácolja esetleg